

Indstrandede lig og skibsvrag

Af H. K. Kristensen

For nogle år siden fik Varde Museum overdraget en protokol for strandfogeder i *Oksby stranden*, der omfattede stranden ved Ho-Oksby sogne, en længde på 4 mil. Det er kysten bag det farlige Hornsrev. Bogen er autoriseret af stiftamtmand Urne den 1. februar 1787 og består af 90 nummererede blade, hvortil der senere er føjet et læg med 4 sider.

1787 overtog den kongelige kasse forstrandene i Vester Horne herred og ansatte selv strandfogeder i lenene, med undtagelse af Henne stranden. Protokollen omhandler tiden fra nævnte dato til 31. marts 1863, da bogen var udskrevet. Den pålægger strandfogederne »nøjagtigt at antegne, hvad hver dag måtte anstrænde«. Indførslerne er særdeles knappe. For de fleste dage står kun datoen; der er intet kommet, på andre dage er der måske kommet en egeplanke eller en tønde. Til andre tider kommer der rigeligt, det er først og fremmest træ, måske fra en skibslast eller dele af et sønderslået skib.

Drukne søfolk, der er indstrandet, er noteret omhyggeligt. Man kan derfor konstatere, hvor mange der er drevet i land på kysten af de to sogne. Dog synes de to sognes egne omkomne og indstrandede ikke at være noteret her. De må findes i kirkebøgerne. Omstående er antallet opført i en tabel. Af den fremgår det, at der kom i alt 130 døde i land i de 76 år, gennemsnitlig to om året. De kom meget uregelmæssigt, der gik gentagende flere år i træk, da ingen indstrandede lig viste

sig. De kunne komme temmelig langt borte fra, afhængig af vind og strøm, og undertiden må de have ligget længe i vandet. Endvidere ser vi, at de næsten alle kom i de stormfulde vintermåneder, da de fleste skibsforlis skete. Kun i få tilfælde er det oplyst, fra hvilket skib de stammede.

Sammen med de fire fra 1799, der indstrandede på samme dag, kom også et skrin med gamle mandsklæder, men der skrives intet, der kan tjene til identifikation. Strandfogeden har ikke vidst det.

Især lægger vi mærke til de mange omkomne og indstrandede fra sidst i december 1811 og de følgende to måneder, ja, sandsynligvis hører også den døde fra 7. marts sammen med disse. Det er døde fra det omkomne mandskab på de to store engelske lineskibe »Defence« og »St. George«, der juleaftensdag 1811 tidligt i den mørke morgen ved 5- og 6-tiden efter en tredages storm strandede under krigen med Danmark. »Defence« strandede ud for Fjaltring og sloges straks til vrag. Herfra reddede sig kun 7 mennesker levende i land, og den ene døde endda, inden man fik dem bragt i hus. Det blev de eneste overlevende af den 550 mand store besætning.

»St. George« strandede ud for Fjand. Søerne brød over skibet, så kl. 10 var det under vand så nær som kahytsdækket. Juledag nåede enkelte i land på sammenhængende vragstykker. Det var umuligt for redningsmandskabet på stranden at nå ud til skibet. Således reddede kun 11 mand livet af de 776 mennesker, som havde været om bord. Vinden var blevet mere nordlig, og stormen og strømmen jog omkomne og druknende langt sydpå, inden de efterhånden kastedes i land.

Der var legestue i Lønne 2. juledag om aftenen; da rygtedes det, at der kom døde mennesker i land, og i

Indstrandede lig og skibsvrag

et nu forlod alle mandfolk legestuen. Nogle af de døde hviler »her på stranden lige her ud for«, skrev pastor Stampe, der blev præst i Nr. Nebel 1844.

Indstrandede udensogns lig i Ho-Oksby 1787-1863.

1793	2/5	1 lig	1821	2/12	1 død mand
	4/9	1 »		14/12	1 » »
1799	15/11	4 døde folk		19/12	1 » »
1811	26/12	25 » »	1822	16/1	1 » »
	28/12	4 » mænd		1/4	1 » »
	29/12	14 » »	1830	31/5	1 » »
	30/12	6 » mennesker	1844	21/8	2 døde mænd
1812	3/1	9 » mænd		22/8	3 » »
	4/1	2 » »		9/9	1 død mand
	5/1	4 » »		11/9	1 » »
	7/1	2 » »		12/9	1 » »
	8/1	5 » »	1850	8/11	1 » »
	9/1	2 » »	1852	23/12	1 » »
	13/1	2 » »	1855	10/1	1 » »
	21/1	1 død mand	1858	13/10	1 » »
	22/1	8 døde mennesker	1859	22/11	1 » »
	29/1	2 » mænd	1860	25/6	1 » »
	14/2	2 » »		24/7	1 » »
	23/2	2 » »		25/8	1 » »
	24/2	1 død mand		17/10	1 » »
	27/2	1 » »	1861	3/5	1 » »
	28/2	1 » »		23/5	1 » »
	7/3	1 » »		22/11	1 » »
1817	28/1	1 » »	1863	31/3	1 » »
1821	28/10	1 » »			
	27/11	1 » »			

I alt 130 døde

Over 1300 mennesker havde således mistet livet. Af dem indstrandede de ca. 654 som lig.¹⁾ De øvrige beholdt havet. På *Fjaltring*, *Nissum* og *Husby* kirkegårde jordedes mange, men de fleste fik deres grav i de såkaldte »Dødmandsbjerge« blandt klitterne. I Oksby stranden gik det anderledes til. Strandingsprotokollen

oplyser nemlig følgende under december: »26. og 27. er ilanddrevne paa Stranden 25 døde Mennesker, sluttelig af et engelsk armeret Skib, hvoraf 23 var i Matrosklæder, 1 soldatklædt og 1 Neger, disse 27 [!] var alle af Øvrigheden og Toldinspektøren visiterede og hos dem fundne 1 engelsk Sølvskilling, 9 Kobberskillinger og 2 gamle Knive; bemeldte Lig ere derefter i deres iværende Klæder jordede i den for sådanne Døde ved Øster Oxbye indrettede Begravelsessted«.

Af de senere indstrandede var der d. 28. december 1 soldat, d. 29. 1 officer, der havde en bog med sig, d. 30. atter en officer og en kvinde, officeren havde to guldringe og en liden kniv med sølvblad. Blandt de fundne d. 3. januar var der en neger og 7 soldater og d. 5. atter 2 soldater. Er alle de indstrandede fra de engelske krigsskibe, bliver det 94 lig. Det stemmer ikke helt overens med »Jydske Efterretninger« 1812, der skriver, at der fra Nymindegab til Oksby strand opdrev 2 kvinder, 2 negere, 77 mand, klædt som matroser eller soldater, 1 civilist og 1 officer.

Begravelsespladsen i Oksby var »æ Kåppel«, som tidligere er omtalt i vore årbøger, nemlig 1905 af Jens Olesen og 1916 af pastor N. S. Nielsen, Sneum-Tjæreborg, der var født i Oksby og havde haft en gård dér, før han tog teologisk embedseksamen, han havde i nogle år været en meget afholdt præst på Holmslands Klit. Pastor Nielsen skriver: »Endnu en Begravelsesplads findes i Sognet lidt syd for Oxby, kaldet »e Kåppel«, hvor tidligere har staaet et Kapel, og hvor i lang Tid Strandligene blev jordede uden ret store Omstændigheder; nu kommer selvfølgelig disse Lig fra Havet paa den almindelige Kirkegaard. Ogsaa denne gamle Begravelsesplads er hegnet og fredet. Der gaar Fra-sagn om, at 2 à 300 Lig af engelske Søfolk fra den 24. Dcbr. 1811 udfør Bøvling strandede Orlogsskibe skal

være jordede her i en Fællesgrav, at saa mange Lig drev op, at man faldt over dem ved Havet, og at Beboerne af Øvrigheden fik Lov at tage Tøjet af Ligene for at begrave dem; men disse Sagn synes mig at stemple sig selv som ganske upaalidelige.²⁾ Heri har pastor Nielsen sikkert ret. Vi kan i alt fald konstatere, at antallet af lig er gjort både to og tre gange for stort.

Om det til gudstjeneste i sin tid indviede kapel skrev sognepræsten 1638 til Ole Worm: »En høy liggendis i Oxby sogn, Capelhøy, aff den aarsag, att der stod for-dum en capell paa it viet sted, folck der paa fordum be-graffuit, som endnu denne dag klarlig erfaris, att der ligger mange hunder menniskis hovider oc been paa, som aff den grumme oc forferdelig flod anno 1634 den 11. october bleff obenbart, idett vandet skuldte sanden aff, som nogle liigkister staar, oc beenene i oc om lig-ger, oc vid samme capell vaar fordum en helligdom, som kaldtis S. Ender aff Oxby«. ³⁾ En helgen St. Ender kender man ellers ikke noget til. Men der har altså været begravelsessted ved »æ Kåppel« helt fra den-gang, kapellet var i brug i middelalderen.

På et udskiftningskort fra Ål sogn finder vi et Død-mandsbjerg afsat i klitterne. Stedet har altså været brugt til strandlig før 1811, hvad man selvfølgelig måtte vente. Jens Olsen skriver 1905, at mange ben kom til syne på strandkanten, når der skete vindbrud, eller sandet blev bortskyllet af havet. I Lønne sogn har der været flere Dødmandsbjerge fra Gabet mod syd inden for udløbet. Også her har skred eller brud i klitterne kunnet blotte de dødes ben. Ved »æ Uddegaf« eller Houstrup Boder kom sidst i 1880-erne flere dødnings-hoveder til syne – til skræk for esepigerne. Der var altså et gammelt Dødmandsbjerg.

Ved lov af 25. marts 1872 bestemtes det, at »lig af de i sognet afdøde eller fundne forulykkede, som have

anden hjemstavn, skulle begravnes på dets kirkegård, med mindre de efterladte eller andre rette vedkommende ville sørge for begravelsen andetsteds«. Året efter (10. nov.) udstedte justitsministeren en skrivelse om, hvorledes udgifterne ved begravelse af ukendte ilanddrevne lig skulle afholdes. Efter ligsynsloven af 2. jan. 1871 skulle ved selvmord og anden pludselig død altid tilkaldes en læge hurtigst muligt. 4. maj 1875 ændredes bestemmelsen således, at når »lig opdriver«, måtte den indstrandede ikke jordes, før politimesteren og en læge (embedslægen) havde undersøgt det. 1877 bestemtes det, at det også gjaldt, selv om det indstrandede lig var i opløst og defekt tilstand.

Alle indstrandede lig blev nu lagt i kiste og begravet på kirkegården, ja, det var vist næsten altid sket siden 1850. Praksis var, at den, der fandt et indstrandet lig, skulle bjærge det så langt op på stranden, at havet ikke kunne nå det, mens han var hjemme med bud om fundet. Med en vogn skulle det hentes hjem til gården. Tøjet kunne være slidt af den døde, så der var intet at tage fat i. Ved hjælp af et par brædestykker, som »stræneren« stak ind under liget, blev dette væltet om på stranden. Når liget skulle læsses på vognen, blev det først væltet op på en luge og så løftet op på vognen. Et stykke fra gården, hvor vinden bar fra (for ligstankens skyld), blev vognen stående, og liget blev dækket til, i reglen med et stykke sejl. Herredsfogeden og distriktslægen holdt ligsyn. Var der tatoveringer eller kendingsmærker, gik der bud til konsulatet. Liget blev lagt i kiste og sat i åben grav på kirkegården, men der blev ikke kastet jord på, før der kom bud fra herredskontoret eller konsulatet. Var der ingen kendingsmærker, blev det begravet den næstkommende søndag. Før Holmslands Klit fik sine egne kirker, blev strandligene fra Klittens sydlige del begravet i *Lønne* eller *Sdr.*

Bork. Tidligere blev også her, som nævnt, de indstrandede lig begravet i et »Dømandsbjerg« eller »Dømandskrog«.⁴)

Det følte som en ufravigelig pligt at drage de druknede så langt op på stranden, at havet ikke kunne tage liget igen. Heri styrkedes man af overtroen. Morten Eskesen fortæller fra sin lærertid i Vejrs, at et par af hans flinkeste elever, Bakken og Hans, sønner af Therkel Bakkensen, en aftenstund ved sengetid var gået ud for at »strænde«. Lidt efter kom de farende hjem: »Å, der kom en død mand op af havet og rakte efter os!« – »Nu er I ulykkelige; det må have været en forlist sømands lig. Skynd jer ud igen, inden floden atter drager det ud, og få ham hjulpet op oven for vandskellet og givet en pude af tang, for ellers får I aldrig en nat fred for hans genfærd«. – Det kneb for drengene, de var bange. I hemmelighed fulgte faderen efter og iagttog dem fra klitterne. De stod længe og summede sig. Til sidst trak de liget op til klitterne og lagde tang under dets hoved. »Siden måtte det være strandfogden Knud Pedersens og Boj Pedersens sag at få det lagt i kiste og stedt til jorde ude i »æ Kappel« – dog uden jordpåkastelse af præsten, man vidste jo ikke, om dette ikke var sket, eller hvad tro, den døde havde været af«. Der gik sagn om, hvor ilde det var gået folk, der havde undladt at yde indstrandede ligtjeneste eller havde plyndret liget, f. eks. ved at skære en finger af for at få fat i guldringen.

Anderledes formede begravelsen sig i en anden del af det tidligere danske rige, nemlig på den stenede kyst i *Holland*. Her kan man f. eks. langs kysten af *Värö* hist og her træffe på en uanselig gravplads et stykke oven for stranden eller i stenede strandvolde, hvor man til en vis dybde havde samlet en del sten op og anbragt den indstrandede døde i det derved fremkomne kam-

mer og atter lagt stenene tilbage til dækning af graven. Tillige rejste man ofte en større sten ved hovedenden og en mindre ved fodenden. Således foregik begravelserne endnu i 1850-erne. Kystboerne siger, det var skrækken for pest og smitsom sygdom, der fik dem til at begrave de ukendte lig på stranden og gøre det hurtigst muligt. Derfor trak man ligene op med lange bådshager. Ja, ved den sidste af den art begravelser måtte to fiskere, der foretog den, i »karantæne« i 4 uger; de boede da uden for hjemmet i et gammelt »basta« (skur til fisk).⁵⁾

Også hos os har man kendt noget til samme skræk. Da de mange lig fra de engelske krigsskibe skulle begravnes på de nævnte kirkegårde, måtte sognefogederne lade de sidste jorde i klitterne, da sognefolkene satte sig imod en begravelse på kirkegårdene, dels af pladshensyn, men nok ikke mindst for at undgå »farlige ud-dunstninger«. ⁶⁾ Hele sommeren vedblev der at komme lig i land.

Sammen med enkelte af de andre indstrandede lig i Blåvandshukområdet giver protokollen oplysninger, der sandsynligvis har tilknytning til den døde, således 1821, da der d. 28. okt. fandtes en død mand og dagen efter en skibskiste med 6 stk. gamle klæder og 3 bøger. I dagene omkring den 27. nov. 1821 kom mange norske bjælker, og samme dag som den døde tillige to stykker mast. 2. dcbr. kom 2 sejl, 5 læs tovværk, 15 fyrreplan-ker, 1 bom, 1 spir, 1 mast, 1 afbrækket gaffel, 2 stk. brækkede rær og endnu mere vrag samt en død mand, også et par dage senere kom der meget tømmer. 21. august 1844 strandede en skriverpult med skibspapirer, en jernpejlestok med snor, et kompasshus, blylod med lodline, bøjle til et anker, 1 båds-mast, 4 årer, et spryd, 1 hage, 1 ror, 1 liden brun klædes vest, 1 blå ulden skjorte og 2 døde folk. Dagen efter kom 3 døde mænd;

de blev afført de yderste klæder, og man fandt hos dem en medalje, en foldekniv og en vante. Klæderne var en døffels trøje, en blå klædestrøje, et par engelske læderbukser, et par grå klædesbukser, en gammel lærreds olietrøje og et par gamle sko. I de følgende dage kom en sydvest, en olietrøje og endnu 3 døde mænd; ved den ene fandtes en læsebog og ved den sidste et sølvhus til en pen. Man mente, at det strandede stammede fra briggen »Houghton the Spring«, »dog bemærkes, at det opdrevne sejl er efter herredsfogedens tilladelse afbenyttet til at indlægge de fra samme skib døde mænd i deres begravelser«.

Det er altså ikke i alle tilfælde rigtigt, når Jens Olsen beretter, at »lige til 1850 blev ligene nedsænkede uden kiste og uden noget som helst – ikke engang omvundne med en sæk eller et stykke sejldug«. Begge fremgangsmåder har nok været brugt.

Hos en af de døde, der indstrandede i 1860, fandtes en pung med 2 engelske guld- og 5 sølvmonter, 12 prøjsiske dalere, 10 små Hamborg-mønter, 2 stk. sølv, et tokassølvur, 1 kniv og 9 nøgler, men ingen kendingsmærker. Også en død mand 1861 havde penge med sig, dog kun 5 sølvmonter og 1 kobbermønt.

Ordet *strandvasker* er ikke brugt i protokollen, betegnelsen er »død mand«. Sådan bruges det også almindeligt på egnen. For hver kvinde derude var det uhyggeligste, hun kunne tænke sig, at hendes mand, søn eller broder skulle blive en strandvasker. Det er forståeligt, man undgik brugen af det ord.

Den 6. okt. 1787 strandede Mads Jensen fra *Hjerting* med sit skib på *Skallingen*. 11. dabr. »anlandede« vraget af et tomastet skib på *Skallingen*, og en kiste med gangklæder drev i land. 3. jan. 1796 overlod man opskyllet takkelage til en skipper fra *Stettin*, der var strandet på *Fanø*. 15. dabr. 1809 kom et vragskib uden

folk. I dabr. 1833 strandede en mudderpram. 1835 opdrev en del vrag, man formodede var fra »Anna Cathrine« af *Fanø*. I 1840 og 1841 må vraget af et skib have siddet på »de ydre banker ved Uldal«, da man gentagende gange pr. båd bjærger tømmer derfra, således 29. aug. et gammelt ror, mange fyr- og egebjælker, og i november fik man bragt 2 stykker »gammelt fleg« (flager) i land af et skib; de indeholdt 30 læs tømmer, samtidig bjærgede man stadig tømmer ved Uldal.

I december 1851 kom to læs afbrækket vrag og mange egebjælker, 65 nye fyrrebjælker og et navnebræt *Freihandel*. 1. dabr. 1853 strandede et gammelt skibsvrag på *Skallingen*, som skipper Hans Jørgen Ankersen, *Fanø*, vedkendte sig, og som efter amtsrådets resolution blev overdraget ham. I december 1855 bjærgedes mange læs vrag, og et hvidmalet navnebræt viste, at det måtte stamme fra »Aretusa Rixham«. 27. juli 1859 strandede »1 Flodt«, dvs. en tømmerflåde, af nyt og gammelt tømmer: 2 ræer, 8 mindre træstykker, 8 luger, 12 stk. nyt fyr, 37 brædder, 56 brækkede og desuden kættinger, tømmerværk og afhugget surring. Man mente tømmerflåden tilhørte den forulykkede fregat »Robert M. Sloman« af Boston.

Der var perioder, undertiden et år, hvor havet næsten intet gav fra sig, i alt fald blev der intet noteret.

I årenes løb strandede der temmelig mange både, pramme eller joller, heriblandt en stor båd »Nordstern« fra Rostock, der strandede 1862. Mange forskelligartede ting drev i land, selvfølgelig mest vragdele: afbrækkede skibsdæk og planker, master, rær, bovspryd, køl, kølsvin (langskibsforbindelser indvendig), sværd (der kunne sænkes ned ved fladbundede fartøjer for at forhindre afdrift), tovværk, blokke, jomfruer, æselhoveder, galionsfigurer osv. Af løse genstande kan nævnes de almindelige tønder, ofte »ledige« eller måske

indeholdende tjære, tran, olie, talg eller vin. Der kom også mange vandfæde (beholdere til fersk vand), søtønder, bøjer, baljer, oksehoveder, der snart var »ledige«, men også kunne indeholde vin, bedærvet af saltvand. Blandt mere sjældne ting nævnes 56 bøffelhud i januar 1801, 27 skind, 40 årer, senere farvetræ og tobaksblade både i fustager og løse, men gennemtrukne af saltvand; tobakken blev i øvrighedens påsyn nedgravet, det samme skete med nogle tønder fordærvet kød, desuden et svin og en kvie. Jern og andet metal blev udslået af vragedelene og kunne af og til give nogle lispund.

En god »lanter« gjorde nogle fiskere i maj 1832, da de på søen bjærgede 2 store fustager vin, dagen efter 3, den følgende 2 og næste dag 13 samt 1 med »spiritus« (rom?), samtidig opdrev 3 tønder vin på stranden. En uges tid efter kom øvrigheden for at efterse fustagerne, de brugte to til at fylde de øvrige med. Man har nok ikke nøjedes med bare at se på vinen! Bjærgerne har vel også forviset sig om, hvad det var, de havde fået fat i. Hvad siger Blicher ikke i sin »Vestlig Profil«, som netop blev skrevet i disse åringer: »Vistnok der falder af og til »en Pind« i Klitboens Hænder, som egentligen ikke tilhører ham; men ofte tilhører den ej heller nogen anden, fordi Ejeren ikke kan udfindes. Nu ved vi jo vel, hvem i saa Fald en Stump af Pinden tilhører; men – selv en kongelig Embedsmand der ved Stranden kunde gerne føle noget skrøbeligt i sin Natur, naar saaden en Kasse fuld af smaa velsignede faderløse Champagnere kom ham imøde med stille Bønner om Redning og Frihed. Naar et Skib strander, og derhos sønderslaas, kan man derhos ikke undre sig over, om det ikke skulde gaa ganske snorret til«.7)

For øvrigt er det jo en kendt sag, at Ribe biskop i en visitatsindberetning 1747 skriver om Henne og

Lønne: »Dette Sogn, i sær Annexet Lønne, har fra Alders tider af været berygtet, ikke alleene for letfærdighed, men end og i særdelshed for urætfærdighed ved Strand-Siden«.⁸) Og forholdene har vel ikke været meget forskellige herfra i de andre kystsogne. Lad os atter lytte til Blicher, der havde indhentet sine oplysninger hos præster og andre på egnen: »Men bjerges Mennesker, da have disse ikke uden alt godt at vente«. Netop de reddede englændere fra »Defence« bekræfter det. De udtalte ved retten i Ringkøbing, at deres redningsmænd endog havde trukket af deres egne klæder for at tildække og varme dem. De havde aldrig kunnet forestille sig, at de ville være blevet så godt behandlet i et fjendtligt land, og de udtrykte deres dybe taknemlighed mod dets folk.⁹)

Efter ordningen af 1787 skulle strandfogederne påse, at ingen uberettigede samlede rav. Fogederne skulle have nogle hjælpere til at samle ravet. De skulle have en tredjedel af, hvad ravet kostede ved auktionen, og strandfogeden, der skulle modtage det og føre bog over det, skulle herfor have en sjettedel. Fra 1834 siger protokollen, at der til forskellige tider er indsamlet rav, men der oplyses ikke hvor meget. Tidligere opførtes det vist i en særlig protokol. 1787 indsamledes 49 pund, men derefter blev der mindre og mindre, efter 1834 nåede man 11 pund som det meste, mange år måtte man nøjes med 18–40 lod. Næppe alt blev afleveret. 1862 fandt strandfoged Ib Jensen et stykke på 13 lod. Ravsamlingen blev frigivet 1871.¹⁰)

Ikke alle strandinger er nævnt i protokollen, heller ingen af de redningsbedrifter, der blev udført af folk fra de to sogne. 1852 kom den første redningsbåd, og med Søren Nielsen, Ø. Oksby, som fører bjærgede den 64 menneskeliv. 11. okt. 1858 strandede Jens Harpøths lille skib fra Ringkøbing på vej fra Hamborg, besæt-

ningen, 3 mand, bjærgedes, Jes Østergaard hentede kokken om bord på skibet. Før redningsbådernes tid var den »sorte jolle« den dygtigste robåd under strandinger. Aktionen lykkedes ikke altid. I november 1843 var Oksby-folk sejlet ud til et nødstedt skib ved Slugen på Hornsrev 1 mil fra land for at bjærge det ind til Fanø. Da trak det op til uvej, og man måtte ro hjemad, men mærkede ikke i mørket, at vinden vendte sig, og uden kompas sejlede folkene forkert, og 26 mennesker, de 23 familiefædre, omkom i stormen. Den sidste indstrandede i juli 1845, og liget var da så opløst, at enken ikke kunne kende ham. Han blev begravet på »æ Kåppel«, men da man senere fandt hans kniv og skråtobaksdåse i hans tøj og genkendte dem, blev liget gravet op og stedt til hvile på kirkegården. Den frygtelige ulykke for det lille sognesamfund mindedes længe.¹¹⁾

Hvor meget af det vrag, protokollen nævner, der stammer fra skibe, som havde fået deres bekomst på det frygtede Hornsrev, kan ikke ses. 1794 nævnes dog et stykke skibskøl på Ulwsand (Ulven). Først 1878 kom der fyrskib på Hornsrev, og 1888 tændtes Blåvand fyr. Hvor farligt var det ikke tidligere her ved Danmarks vestligste punkt, når hele området ved revet lå i mørke.

Noter:

- 1) J. Stampe i Arb. Ribe 1926 494ff. Storgaard Pedersen i Arb. Hards. 1911 1-26. 2) N. S. Nielsen i Arb. Ribe 1916 310f. J. Olsen i Arb. Ribe 1905 118-31. 3) Præsteindberetningen til Ole Worm i Da. Sml. 2. rk. IV. 4) P. Pedersen i Arb. Hards. 1947. 62. Klein: Love og Anordninger. J. Olsen i Arb. Ribe 1905, 126. Medd. af John Høy, Halager. 5) Morten Eskesen: Minder og Udsigter fra 40 Aars Skoleliv, 54, Ivar Johansson i Varberg Muss.s Årsbok 1962. 6) Storgaard Pedersen anf. skr., 20. 7) St. St. Blicher: Vestlig Profil af den cimbriske Halvø. 8) H. A. Brorson: Visitatsberetninger og Breve v. L. J. Koch, 32. 9) Storgaard Pedersen anf. skr., 8. 10) P. M. Gundersen i Arb. Ribe 1954, 39ff. 11) N. S. Nielsen anf. skr. 313, J. Olsen anf. skr. 127f.